

61. ročník matematické olympiády

Řešení úloh klauzurní části školního kola kategorie A

1. Sečtením, resp. odečtením obou rovnic a úpravou dostaneme

$$\begin{aligned}4(x+y) &= 4(x^3+y^3), \\2(x-y) &= 4(x^3-y^3),\end{aligned}$$

neboli

$$\begin{aligned}x+y &= (x+y)(x^2-xy+y^2), \\x-y &= (x-y)(x^2+xy+y^2).\end{aligned}\tag{1}$$

Jestliže $x+y=0$, dostaneme dosazením $y=-x$ například do první rovnice původní soustavy $2x=4x^3$, tedy po úpravě $x(2x^2-1)=0$. Tato rovnice má zřejmě kořeny $x=0$ a $x=\pm\frac{1}{2}\sqrt{2}$, dostáváme tak tři řešení soustavy: uspořádané dvojice $(0,0)$, $(\frac{1}{2}\sqrt{2}, -\frac{1}{2}\sqrt{2})$ a $(-\frac{1}{2}\sqrt{2}, \frac{1}{2}\sqrt{2})$.

Jestliže $x-y=0$, dostaneme dosazením $y=x$ do první rovnice $4x=4x^3$, tedy $x(x^2-1)=0$. Tato rovnice má zřejmě kořeny $x=0$ a $x=\pm 1$. Pro $x=0$ dostaneme už dříve objevené řešení $(0,0)$, pro $x=\pm 1$ získáme další dvě řešení soustavy $(1,1)$ a $(-1,-1)$.

Zbývá rozebrat případ, kdy jsou oba výrazy $x+y$, $x-y$ nenulové. Za této podmínky můžeme rovnice odvozené na začátku uvedenými výrazy vydělit, načež dostaneme soustavu rovnic

$$\begin{aligned}1 &= x^2-xy+y^2, \\ \frac{1}{2} &= x^2+xy+y^2.\end{aligned}\tag{2}$$

Jejich sčítáním, resp. odčítáním vyjde $x^2+y^2=\frac{3}{4}$ a $xy=-\frac{1}{4}$. Dostáváme tak

$$(x+y)^2 = x^2+y^2+2xy = \frac{3}{4} - \frac{1}{2} = \frac{1}{4},$$

tedy $x+y=\frac{1}{2}$ nebo $x+y=-\frac{1}{2}$. Hodnoty neznámých x, y umíme potom určit (podle Viětových vztahů) řešením kvadratických rovnic

$$t^2 - \frac{1}{2}t - \frac{1}{4} = 0, \quad \text{resp.} \quad t^2 + \frac{1}{2}t - \frac{1}{4} = 0.$$

Protože jejich kořeny jsou $t_{1,2}=\frac{1}{4}\pm\frac{1}{4}\sqrt{5}$, resp. $t_{3,4}=-\frac{1}{4}\pm\frac{1}{4}\sqrt{5}$, dostáváme čtyři řešení dané soustavy: (t_1, t_2) , (t_2, t_1) , (t_3, t_4) , (t_4, t_3) .

Závěr. Soustava má celkem 9 různých řešení, jsou jimi uspořádané dvojice

$$\begin{aligned}(0,0), & \left(\frac{1}{2}\sqrt{2}, -\frac{1}{2}\sqrt{2}\right), \left(-\frac{1}{2}\sqrt{2}, \frac{1}{2}\sqrt{2}\right), (1,1), (-1,-1), \\ & \left(\frac{1}{4} + \frac{1}{4}\sqrt{5}, \frac{1}{4} - \frac{1}{4}\sqrt{5}\right), \left(\frac{1}{4} - \frac{1}{4}\sqrt{5}, \frac{1}{4} + \frac{1}{4}\sqrt{5}\right), \\ & \left(-\frac{1}{4} + \frac{1}{4}\sqrt{5}, -\frac{1}{4} - \frac{1}{4}\sqrt{5}\right), \left(-\frac{1}{4} - \frac{1}{4}\sqrt{5}, -\frac{1}{4} + \frac{1}{4}\sqrt{5}\right).\end{aligned}\tag{3}$$

Z uvedeného postupu plyne, že všechny dvojice splňují původní soustavu, zkouška proto není nutná.

Jiné řešení. Necht (x, y) je řešením dané soustavy. Kdyby bylo $|x| > 1$, vyjde z první rovnice $|y| = |x||4x^2 - 3| > |x|$, neboť $4x^2 - 3 > 1$. Budeme tedy mít $|y| > |x| > 1$ a z druhé rovnice pak díky odvozené nerovnosti $|y| > 1$ úplně stejně odvodíme $|x| > |y|$, což dává spor. Proto $-1 \leq x \leq 1$ a v intervalu $\langle 0, \pi \rangle$ existuje t takové, že $x = \cos t$. Dosazením do první rovnice dostaneme $y = 4 \cos^3 t - 3 \cos t = \cos 3t$,¹ z druhé potom podobně $x = 4 \cos^3 3t - 3 \cos 3t = \cos 9t$. Musí proto platit $\cos t = \cos 9t$, odkud po úpravě

$$\begin{aligned} \cos t - \cos 9t &= 0, \\ 2 \sin \frac{9t + t}{2} \sin \frac{9t - t}{2} &= 0, \\ \sin 5t \sin 4t &= 0. \end{aligned} \tag{4}$$

Poslední rovnost je splněna, právě když $5t$ nebo $4t$ je násobkem čísla π . To spolu s podmínkou $0 \leq t \leq \pi$ dává řešení tvaru $(\cos t, \cos 3t)$ pro

$$t \in \left\{ 0, \frac{1}{5}\pi, \frac{1}{4}\pi, \frac{2}{5}\pi, \frac{1}{2}\pi, \frac{3}{5}\pi, \frac{3}{4}\pi, \frac{4}{5}\pi, \pi \right\}.$$

Ani v tomto případě není zkouška nutná.

Jiné řešení. Vyjádřením $y = 4x^3 - 3x$ z první rovnice a dosazením za y do druhé postupně dostaneme

$$\begin{aligned} x + 3(4x^3 - 3x) &= 4(4x^3 - 3x)^3, \\ 256x^9 - 576x^7 + 432x^5 - 120x^3 + 8x &= 0, \\ x(32x^8 - 72x^6 + 54x^4 - 15x^2 + 1) &= 0. \end{aligned} \tag{5}$$

Mnohočlen v závorce po substituci $x^2 = z$ přejde v mnohočlen čtvrtého stupně $32z^4 - 72z^3 + 54z^2 - 15z + 1$, který můžeme rozložit na součin tak, že uhodneme jeho kořeny $z = 1$ a $z = \frac{1}{2}$ a následně ho vydělíme příslušnými kořenovými činiteli. Odvozená rovnice pro neznámou x tak přejde do tvaru

$$2x(x^2 - 1)(x^2 - \frac{1}{2})(16x^4 - 12x^2 + 1) = 0.$$

Vyřešením bikvadratické rovnice $16x^4 - 12x^2 + 1 = 0$ (například substitucí $x^2 = z$) už snadno určíme všechna řešení. Jsou jimi

$$x \in \left\{ 0, \pm 1, \pm \frac{1}{2}\sqrt{2}, \pm \sqrt{\frac{3}{8} \pm \frac{1}{8}\sqrt{5}} \right\}$$

(jen je nutné se přesvědčit, že výraz pod odmocninou je pro obě znaménka kladný). Ke každé z uvedených devíti hodnot x už snadno dopočítáme řešení tvaru $(x, 4x^3 - 3x)$, zkouška opět vzhledem k uvedenému postupu není nutná.

Za úplné řešení udělte 6 bodů, a to i v případě, že řešení nejsou uvedena přesně ve tvaru (3); stačí i tvar jako při druhém anebo třetím uvedeném postupu anebo jakýkoli jiný podobný zápis obsahující všech 9 řešení.

---

¹ Na odvození rovnosti $\cos 3t = 4 \cos^3 t - 3 \cos t$ stačí použít známý vzorec $\cos(a + b) = \cos a \cos b - \sin a \sin b$.

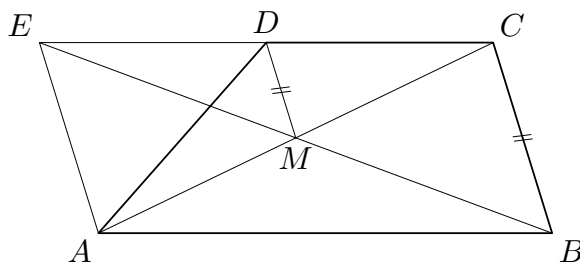
Při postupu jako v prvním uvedeném řešení dejte po jednom bodu za každý z rozkladů v (1) a po jednom bodu za rozbor situace $x + y = 0$, resp. $x - y = 0$, dohromady však nejvýše 3 body. Čtvrtý bod dejte za přepis do soustavy (2), pátý bod za určení obou hodnot $x + y = \frac{1}{2}$ a $xy = -\frac{1}{4}$ a šestý bod za správné vyřešení kvadratických rovnic.

Při druhém postupu dejte 1 bod za důkaz, že $-1 \leq x \leq 1$, další bod dejte za substituci $x = \cos t$. Třetí bod je za odvození $y = \cos 3t$, čtvrtý bod za rovnici $\cos t = \cos 9t$ a poslední 2 body za její úplné vyřešení v intervalu $\langle 0, \pi \rangle$ (tyto 2 body je možno rozdělit, např. za odvození (4) bez následného vyřešení je možno udělit pátý bod).

Při třetím postupu jen za vyjádření $y = 4x^3 - 3x$ a dosazení do druhé rovnice bez další úpravy nedávejte žádný bod – první bod dejte až za bezchybnou úpravu na tvar (5). Po jednom bodu dejte za nalezení každého z činitelů x , $(x^2 - 1)$, $(x^2 - \frac{1}{2})$ (resp. za nalezení příslušných kořenů a snížení stupně mnohočlenu, jehož kořeny hledáme). Poslední dva body dejte za vyřešení bikvadratické rovnice.

Jestliže žák (při jakémkoli správném postupu) nenajde všech 9 řešení, dejte nejvýše 5 bodů. Tolik dejte i v případě, že žák řeší soustavu důsledkovými (neekvivalentními) úpravami (tj. z jeho postupu jednoduše nevyplývá, že nalezená řešení vskutku splňují původní soustavu), najde všechna řešení, ale neudělá zkoušku. (Bod za chybějící zkoušku strhnete jen v případě, že jinak je postup bezchybný.)

2. Úsečka BM je těžnicí trojúhelníku ABC (obr. 1), dělí ho tedy na dva trojúhelníky se stejným obsahem. Podle zadání má jeden z těchto trojúhelníků stejný obsah jako trojúhelník ACD . Proto má trojúhelník ABC dvakrát větší obsah než trojúhelník ACD . Oba trojúhelníky mají přitom shodné výšky na strany AB resp. CD (shodné s výškou uvažovaného lichoběžníku). S ohledem na jejich obsahy tedy platí $|AB| = 2|CD|$.

Obr. 1

Na přímce CD uvažujme takový bod E , že D je středem úsečky CE . Z odvozené rovnosti $|AB| = 2|CD|$ plyne shodnost úseček CE a AB . Čtyřúhelník $ABCE$ je proto rovnoběžník a bod M (jako střed jeho úhlopříčky AC) je současně středem i jeho úhlopříčky BE . Úsečka DM je tedy střední příčkou trojúhelníku BCE , je tudíž rovnoběžná s jeho stranou BC , což jsme chtěli dokázat.

Poznámka. Rovnoběžnost přímek DM a BC lze obdobně dokázat využitím středu F základny AB uvažovaného lichoběžníku $ABCD$ (tím vznikne rovnoběžník $AFCD$).

Za úplné řešení udělte 6 bodů, z toho 1 bod za pozorování, že trojúhelník ABC má oproti trojúhelníku ACD dvojnásobný obsah (či analogicky trojúhelníky AFM a CDM mají stejné obsahy), další 2 body za odvození rovnosti $|AB| = 2|CD|$ (anebo rovnosti $|AF| = |CD|$ plynoucí z toho, že trojúhelníky AFM a CDM mají shodné výšky z vrcholu M), 1 bod za objev rovnoběžníku $ABCE$ (anebo rovnoběžníku $AFCD$) a poslední bod za důkaz rovnoběžnosti DM , BC .

3. Zkoumejme, pro které hodnoty n jsou jednotlivé činitele zadaného součinu dělitelné pěti. Vypišme činitele pro malé hodnoty n a vypišme též jejich zbytky při dělení pěti:

n	1	2	3	4	5	6	7	8	...
$2^n + 1$	3	5	9	17	33	65	129	257	...
zbytek po dělení 5	3	0	4	2	3	0	4	2	...
$3^n + 2$	5	11	29	83	245	731	2 189	6 563	...
zbytek po dělení 5	0	1	4	3	0	1	4	3	...

Jak lze uhodnout z tabulky, posloupnost zbytků činitele $2^n + 1$ při dělení pěti je tvořena čtveřicí 3, 0, 4, 2, jež se periodicky opakuje. Dokázat to můžeme například tak, že ukážeme, že čísla $2^n + 1$ a $2^{n+4} + 1$ dávají pro každé přirozené n při dělení pěti stejný zbytek, tedy že jejich rozdíl je dělitelný pěti:

$$(2^{n+4} + 1) - (2^n + 1) = 2^{n+4} - 2^n = 2^n(2^4 - 1) = 5 \cdot 3 \cdot 2^n.$$

Podobně posloupnost zbytků činitele $3^n + 2$ při dělení pěti tvoří periodicky se opakující čtveřice 0, 1, 4, 3, neboť rozdíl

$$(3^{n+4} + 2) - (3^n + 2) = 3^{n+4} - 3^n = 3^n(3^4 - 1) = 5 \cdot 16 \cdot 3^n$$

je pro každé přirozené n dělitelný pěti.

Z uvedeného plyne, že $2^n + 1$ je dělitelné pěti jen pro $n = 2, 6, 10, \dots$, zatímco $3^n + 2$ je dělitelné pěti jen pro $n = 1, 5, 9, \dots$, takže pro žádné n nejsou pěti dělitelné oba činitele daného součinu. Aby byl tedy součin dělitelný číslem 5^n , musí jím být dělitelný jeden z činitelů. Avšak pro každé $n \geq 2$ je zřejmě $5^n > 3^n + 2$ a též $5^n > 2^n + 1$, takže 5^n nemůže dělit ani jednoho z obou činitelů. Jedině pro $n = 1$ máme $5^1 = 3^1 + 2$. Proto jediné vyhovující číslo je $n = 1$.

Za úplné řešení udělte 6 bodů. Po jednom bodu (dohromady dva body) dejte za objev posloupností zbytků po dělení pěti pro každý činitel (body udělte i v případě, že řešitel jen bez důkazu prohlásí, že posloupnosti jsou periodické, neboť tato skutečnost je dostatečně evidentní a známá), resp. za jakékoli správné zdůvodnění, že $5 \mid 2^n + 1$ jen pro n tvaru $4k + 2$ a $5 \mid 3^n + 2$ jen pro n tvaru $4k + 1$. Další dva body dejte za úvahu, že 5^n musí dělit jednoho z činitelů; pátý bod dejte za zdůvodnění, že pro $n \geq 2$ to není možné (přitom zřejmě nerovnosti $5^n > 3^n + 2$ a $5^n > 2^n + 1$ není nutné zdůvodňovat); poslední bod pak za uvedení správné odpovědi $n = 1$. Žák, který bez jakéhokoli zdůvodnění jen prohlásí, že jediné vyhovující je $n = 1$, dostane 1 bod. Jestliže žák považuje za přirozené číslo i $n = 0$ a uvede ho též v odpovědi, body nestrhávajíte.